

הַרְבֵּי ר' יוֹסֵף דֵּב סוֹלוֹבֵיץ' קְדָרְשָׁן*

מאת חיים ראובן רבינוביץ

א

ההר, ותהום נורא משתרע לפניו... ועל הפסוק "בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה — ושבת עד ה' אלהיך" הוא אומר שם: "לא נתפונה התורה רק ליסורי הגוף, אלא גם למכאובי הנפש. חבלי חיפוש ופשוש, ענות משבר רוחני, תנודות נפשיות, מטהרים את האדם ומקדשים אותו". נתמזגו בו בהרב סולוביץ' מחשבה ופיוט. אין סתירה בין איש ההלכה ואיש האגדה, אין "ויתרוצצו" בין אמונה ופילוסופיה. כרמב"ם, שהוא הולך בעקבותיו, הריהו מאמין ומקיים מצווה קלה כתמורה, וצולל במים העמוקים של הפילוסופיה. בקיאותו בחכמות החיצוניות לא סינורה את עיניו. הוא עשה אותן "לרקחות וטבחות" במערכת מחשבתו היהודית. הרב הוא "מדברנא דאומתא", הוא עצמו מעיר כי השם דבר (דרשן) ודבר (מנהיג-מכניע, מלשון "ידבר עמים תחתיו") היינו הך. הרב המדבר פובש ומכניע את המוח ואת הלב.

הרב סולוביץ' אינו מנותק מן החיים, הוא לא הסתגר בבית מדרשו. הוא מעורב עם הבריות, משתתף בצערם ומנחמם בעת הצורך. הוא פעיל בהסתדרות "המזרחי", ומאציל מזיוו על ועידותיה. נאומיו הם באמת דרשות, מפני שהם מיוסדים על פסוקים ומאמרי תו"ל. בניינה של מדינת ישראל קרוב ללבו, ומתגאה הוא בהי-

על הסביבה העממית-התמימה הזו, הלוקיה והמסכנה. שנידונה לכליון חרוץ בגזירת מהלך ההיסטוריה: כוונתו היא רק לצייר את הסביבה ואת הנפשות ואת עיקרי הסימפטומים של תהליך זה, לצייר כאמן מן ההרחק — והסממן הראוי ביותר והנחוץ ביותר למטרה זו הוא ההומור. אלא שההומור של פרקוביץ הריהו יותר מדי מסותר מהיות הומור שבכוונת-מכוון: זה רק רמז להומור,

הַרְבֵּי ר' יוֹסֵף דֵּב סוֹלוֹבֵיץ' יושב לו בבוסטון, ומצודתו פרושה על כל העולם היהודי. הכל עושים את אונם כאפרסת לשמוע את דבריו הנאמרים מתוך עיון מעמיק וחדירה פסיכולוגית, ובטוב טעם ודעת. צר מאוד, שהרב סולוביץ' מן "הנביאים הכובשים את נבואתם", ורק מעט מאוד מכתביו נתפרסמו עד עכשיו. אבל מיעוט זה מחזיק את המרובה. משנתו קב ונקי. בכל דיבור ודיבור שלו ניכר הדרשן, בעל המחשבה העילאית, יורשו של ר' חיים מבריסק זקנו. כשם שהוא גדול בהלכה, כך הוא גדול גם באגדה. הדרשן מבצבץ ועולה אפילו ממסותיו הפילוסופיות, כגון מסתו המפורסמת "איש ההלכה" ("תלפיות", א'). הנה פסקה אחת ממסה זו, המעידה לא רק על הגהה דיעות עמוקות, אלא גם על משורר, בעל רגש ועדין: "...כשנפשו של אדם מתגעגעת אל קונו, ויראה לצאת מן תחום הקדושה, ושמה שבת, אל החול האפור והנורא, אנו מזמרים "ה' רועי לא אחסר, בנאות דשא ירפיצני". הדרך המובילה לנאות דשא ומי מנותות, אינה דרך המלך, אלא שביל צר ועקום, המתפתל בשיפועי

* פרק מן הספר "דיוקנאות של דרשנים" ההולך ונחפס.

הפרובינציאלי גזול-הטבע, ומשום כך מנת חלקו של אחד פייבקה, הנער שגדל בכפר של גויים, היא טשטוש-הנפש הגמור.

מסיפורים כגון "פייבקה", או "רוחות רעות", עולה, כפי שכתבתי פעם על פרקוביץ, קול אזהרה. לאמור: אל נא תשלו את נפשכם לשווא בביטחון על "נצח ישראל". דעו לכם שגם ייחוד-הגזע היהודי מתקיים רק בכוחן של

פעולת כוחות-הנפש שמעבר לדעת, — והדעת באה ומתכננת על יסוד מה שגילתה הנפש. וזהו נקיות-הדעת שאמרת. דעת הסופר, או השכל הישר, היא המכשיר המוציא אל הפועל בסיפוריו של פרקוביץ את אשר אמרה לו לשון-הסתרים הפנימית. הוא שואב מן האינטואיציה וכותב לפי השכל הישר. לעולם אין פרקוביץ מעמיד את המציאות בסיפורו על האיראצינאלי, אלא עומד הוא בגבול המושכל בלבד, כיוון שמגמתו לגשת אל הקורא, ולא למשוך אותו אחריו למקום שאין לשכל הישר שליטה עליו, ולזה אני קורא נקיות הדעת.

ברית זו של ראיית-החיים הפנימית עם הבינה הנית-חזנית במציאות מצויה בכל יצירות פרקוביץ. אפילו במחזה "אותו ואת בנו" (שנכתב לפי סיפורו הקודם "משקלי חזיר"), העוסק לכאורה במעשה נדיר של משומד להכעיס ובנו בעל השנאה החזלנית ליהודים, אין פרקוביץ מבקש לדחוק את העובדות לתוך דפוס של מערך דראמתי לשמו, שחופף עליו "הצדק שבשירה", אלא מתנהל לפי עדות-האמת שההיגיון הפסיכולוגי מחייב לקבלה מגוף העובדות. בסיפור אנו רואים מה היו המניעים המוחשיים (אב חשוך ורע-אופי, התקלסות הסביבה היהודית) שדחפו את האיש מלא-האונים והמרץ, שירש את העיקשות של אביו האכזר, לברוח אל עולם הגויים, לשאת אשה בת-גויים דשנה וסכלה, להיות לנוחר חזירים ולראות (במחזה) כיצד בנו, האכזר וגס-הרוח כסבו, משתתף בפרעות שהגויים (השונ-אים גם אותו, את המשומד) עורכים ביהודים — ולהתאכזר לבסוף לבנו, כדי לנקום את נקמת היהדות, כמו שהתאכזר לו אביו שלו בשעתו. אבל מידת היושר ואיננות-הדעת של פרקוביץ גורמות, שאין הוא מעלים את הצד החיובי באופיה של טאניה, אשת הבן — גויה זו עולה בנפשיותה לאין שיעור על בעלה היהודי-למחצה; ואין הוא מתעלם ממציאותם של נצנצי הומאניות, ואפילו הערצה מסותרת ליהדות, באופו פיאטאק, איש מספן שקיפה את כמורתו בשיכרותו (שמתוך דמותו עולים, אגב, הדים מן השעטנז שברוחו מלאת-התהפוכות של ויחילי רזאנוב המסר

בשירותו לשמוען ומחנה עליהם אגב חוים מן השלטון שברחו מלאת-התהפוכות של ואטילי רחאנוב, הסופר הרוסי המזר, שמעטים יודעו אפילו בקרב בני עמו הרוסים — רוח כלאיים שבללה בקרבו את אהבת היהדות עם שינאת ישראל). וברקוביץ נמצא מעמיד כאן, למעשה, שני יהודים טראגיים ודוחים לעומת שתי דמויות סלאביות, ששברון חייהם לא קיפח את נפשיותם ולכן נשמר בהן משהו לוקח לב.

וכן, למשל, בספרו "תלוש" האנטואיציה היא האומרת לו לברקוביץ שמבחינה טיפולוגית, מצד השורשים החברתיים, מן-הנמנע הוא שהרופא ד"ר ויניק, יליד בית-העוני שבעיירה, יוכל להשתחרר מן המעכובים הפנימיים, הפוכלים את הליכותיו בצמרת הבעל-ביתית של העיירה, ומשום-כך מן-ההכרח הוא שיהא נדון ללכת בקו הירידה ולהתגונן. מכאן ואילך רשות הדיבור לשכל הישר, המסייע לה להסתכלות להסיק מסקנות נכונות מן הנתונות של המציאות, והציור של סביבתו הכפולה, הקונצנטרית, של ד"ר ויניק — סביבת מוצאו השפלה, סביבת עניים עממית-מסורתית, ומחוץ חפצו הגבוה והעשיר, סביבת הגבירים, הוא ציור ריאליסטי שנעשה בחרט הפוויטיביזם, בלא להטי סמליות, אם כי פוסע הוא, ציור זה, רק בראשי הבכאים, כביכול, ומדלג בחוכמת הפשרון על חוליות-בנינים שהן תפלות לעיקר האמנותי המבוקש.

והוא הדין, ובמידה רבה עוד יותר, בספרים כגון "יום הדין של פייבקה", או "רוחות רעות", וכן "מלפפונים", "משקלי חזיר" ועוד. בספרו אלה ברקוביץ צופה לבית-העוני היהודי בערי-השדה הנידחות של וזהלין ופודוליה וכפרי רוסיה הלבנה, הוא "משפיל לראות", ומיטיב לגלות את הטראגדיה של יהודים האובדים בסביבה גויית, שדווקא הפשטות הטבעית, שפיתחה בהם קירבת הטבע, היא בעיני-ריהם, כיוון שמכוחה שוב אין הם עשויים להתמזג עם הכלל היהודי, בעל הנפשיות המיוחדת והרחחניות המסור-תית, בעוד סביבתם הנכריה מקיאה אותם מקרבה והם תלושים מכאן ומכאן. היהודי של הפזורה — גם בחיק הטבע רע לו לא-פחות משרע לו בתחום-המושב היהודי

דעו לכם שגם ייחוד-הגזע היהודי מתקיים רק בכוחן של אהבת-ישראל מבפנים ושל שנאת-ישראל מבחוץ, ובהיעדר שני הגורמים האלה יקופח גם הייחוד הלאומי. ראו את הנער פייבקה, בן הכפר: כחצי-דור די היה ליטול ממנו את צלם היהודי ולעשותו שונה ונבדל מכם עד היסוד בו. נער יהודי זה אמנם ירא הוא את אלוהי אבותיו, אבל הוא גם מפחד, שאלוהים יפגע בו על שפגע באבן בצלם האל שעל גבי הצלב בכפר. קו זה בא לרמוז על ההיסט מן היהדות הצרופה אל הגורם התולדתי שבפורענות שבאה עלינו מן הנצרות. ואולי בייחוד הוא מרמז על הרגשת אשמה מסותרת בפני הצלוב, שהעולם הנוצרי הצליח לנטוע בנפשנו.

כובד-ראש רוחני של סופר יודע-ועד, העומד על משמר חיי העם, מציין את ברקוביץ, שהוא לא רק מפיט לאחור, אל העבר הקרוב, אלא גם מנחש עתידות, כאמור. מתוך ניהוש הכליה העתידה לבוא על "תחום המושב" פנה ברקוביץ והלך למדינת-הים, אל הגולה אשר בניו-יורק, וגם שם ראה וצייר את ההתנוונות היהודית, שהכ-איבה לו ליהודי החם ואנין-הדעת הזה, שלא היה מסוגל לא להונאת-עצמו ולא לכפירה בנצח-ישראל, כי אם מצווה היה לצייר מה שאמרו לו פתור-הלב והעין הריא-ליסטית גם יחד.

כובד-ראש זה שברגש-האחריות של עד-אמת, המבקש לראות את שני העברים כאחד — את אשר היה ואת אשר יהיה — כי רק בדרך זו אפשר לחשוף את תולדות-תיהם וגורלם של הציבור ושל הנפשות העושות בתוכו — זהו כובד ראש של ריאליזם מוסרי, שהישר הוא נר לרגלו. ריאליזם זה — היבושת אינה מתכונתו, אבל גם פאתוס או נקיסת-עמדה מוגבלת מורת-רוח הם לו. ריאליזם זה, הנשען על ההכרח שבגורל-אנוש ועל לבטיה של הנפש העושה בין מכשולי חוץ ומעפובי פנים, לא יימלט שלא יהיה ועמו קורטוב של הומור, שרק הוא עשוי להציל מסמנטימנטאליות או פאתוטיות את המחבר שפרו כתוכו ושעדות-האמת שלו נאמרת מתוך השתתפות ואנינות-הדעת. מגמתו של ברקוביץ היא לא לשאת קינה

מסותר מהיות הומור שבכונות-מכוון: זה רק רמז להומור, ורמז זה מבצפץ מתחת לעצבות הפרושה עליו. אכן זה הומור עצוב.

ונדמה לי שאכוון אל הנקודה הנכונה אם אומר, שהעצבות בהומור של ברקוביץ מקורה ברגש הרחמים המתלווה לכשרונו. כח-היוצר שלו יש בו השתתפות עם הזולת (כפי שרואים גם מתוך יכולת חדירתו לעולמו של שלום עליכם). זהו ריאליזם מלא רחמים, שהאיזמל הגלוי שלו חותך באילו במטרה להעלות ארוכה, להוציא את המוגלה מן המפה הטריה — אולי יירפא לו למנותה, קרבן ההיסטוריה.

ואולם הניתוח שסופרינו, וברקוביץ בתוכם, עשו לה לעיירה היהודית, שלא היה בה מתום, מכף רגל ועד ראש סולה פצע וחפורה ומפה טריה, לא העלה לה ארוכה. דומה כאילו כל העבודה הזאת של איזמל-הניתוח עלתה בתוהו, ולא עוד אלא שהדור החדש, שלא ידע את העיירה ולא חלה את תחלואיה הגורליים, שכח גם את התולה עשרת התהפוכות, תולת הנפש ואמיצת הרוח, שנשפתה לבסוף ברעה אשר מצאה אותה, ושכח גם את אלה — ממנדלי וברדיצ'בסקי ועד פרגר וברקוביץ — שעמדו כפופים עליה והאיזמל הטהור בידם. זוהי כפיית-הטובה של הנעורים — כפיית-טובה מצויה ומתורצת על-ידי הטבע, שיש והיא עוברת עם הגיל ומוסרת את מקומה לתהייה ונחם על מה שהיה ואיננו עוד ועל ערכו של מה שישנו בעין. — ודאי יבוא יום והציבור העברי ישוב לקרוא בלב דופק את בעלי האיזמל הרחמן, ממנדלי ועד ברקוביץ.

לפי המסופר בספרו האחרון "פרקי ילדות", זה ספר הזכרונות הפשטני והנחמד להשכיל אשר הנחיל לדור, מנשקים לספר שנפל לארץ, כגון שנשמט מידי איש שנרדם בשעת קריאה בו. גם על סיפורי ברקוביץ אפשר לומר, שהם נפלו ארצה מיד ציבור-הקוראים שנרדם. אבל אין ספק כי בוא תבוא שעה והציבור יתעורר וירים את הספר ויפייס אותו בנשיקה.

יוצא מן הכלל. וביחוד אסור לציבור להתמודד. לא ניתנה תורה למלאכי השרת — מדינת ישראל דורשת התדבקות. היהדות ענתה בשלילה לעץ הדעת, ובחרה בעץ החיים. ועץ החיים בתוך הגן. גם יונה הנביא שהתחיל בפרישה, סוף סוף חזר ואמר „עברי אנכי” — ורבותינו אמרו „תלמוד גדול מפני שהוא מביא לידי מעשה”.

ה

הרב הוא אופטימיסטן. הוא מסתכל בעין יפה על כל הבריאה. הוא אומר: „יהודי חייב להידבק במידותיו של הקב"ה”. נאמר בתורה „וירא ה' את כל אשר עשה והנה טוב מאד... ויברך”. אם חטא אדם, אל יתיאש, אלא יתוודה, ויעשה תשובה. ולכן גם בראש-השנה ויום-הכיפורים אנו אומרים בתפילתנו „ותתן לנו ברכת מועדיך”, כי התשובה מרוממת את האדם.

יש הבדל בין כוח וגבורה: כוח — משמעו תכונה פיסית, גופנית. לכן אנו אומרים „הנתן ליעף כוח”. גבורה היא תכונה רוחנית — לכן אנו אומרים „האוזר ישראל בגבורה”. בחנוכה אנו אומרים על הגבורות — כי כוח היה ליוונים יותר מאשר ליהודים. מימי אברהם אבינו האומה מצטיינת בגבורה — אם יהודי שומר שבת בגולה — הוא גיבור. גם בארץ-ישראל צריכים להדגיש את הגבורה במקום הכוח. „ויותר יעקב לבדו ויאבק”. אפילו אם יהודי הוא לבדו, יילחם ויאבק עד שינצח (דרשה) — כסלו (תשכ"ב).

ו

את יחסו אל השאלה, אם יהודי אמריקה ישתפו פעולה עם שכניהם, מפיע הרב בשתי מלים: „גר ותושב”. אברהם אבינו ציין את הדרך שעלינו ללכת בה. דעתו של הדרשן היא — „גם מזה וגם מזה אל תנח ירך”. יש תחומים שעלינו להתנתק כתושבים. ויש תחומים שעלינו להתנהג כגרים. במאמר אנגלי חזר הרב לאותה השאלה, ושם הביא את השאלות והתשובות שהציע יעקב אבינו לשלוחיו של עשו אחיו: „למי אתה ואנה תלך”? — התשובה על השאלה הזאת היא: „לעבדך ליעקב”, כי השאלות האלה נוגעות

הסתכלות זו אינה מביאה הנאה אסתטית. אבל ישנם יסורים של ייעוד. הם מחסנים את הסובל, ומשפרים את חייו. היסורים מתקנים את הפגום שבחיים. „עת צרה היא ליעקב וממנה יוושע” — כלומר, ממנה — מתוך הצרה עצמה יוושע, מתוך השלילה צומח החיוב. „חסדי ה' אינם ניתנים לאדם כמתנת חנם, הם מחייבים למשהו. כשהקב"ה נותן לאדם עושר, נכסים, השפעה וכבוד, על המקבל לדעת איך להשתמש בהם”. איוב לא נשא בעיניו הציבור, הוא ריחם על יתום (יחיד) לרגע. לפי דברי חז"ל, ישב איוב בחצר המלך פרעה, כאשר עלתה שאלת היהודים לדיון. איוב שתק, לא הרים את קולו נגד העבדות, לא היפך בזכותם של הנדכאים בפומבי. הוא חשש מפני החדש של „הנאמנות הכפולה”.

שגים הגדולים של מדינת ישראל, אף-על-פי שכמה דברים אינם מניחים את דעתו.

עניו גדול הוא רבנו, ומתוודה על חלקו באשמה זו, שהדור החדש אינו מגיב כל צורכו על הנס של תקומת המדינה. „לא יצאתי ידי חובתי — הוא כותב — כמורה-דרך והוראה בישראל, חסרו לי הכוחות הנפשיים, שמורה ורב זקוק להם. או נטול רצון הייתי ולא הקדשתי את כל אשר לי למשימתי. לא עלה בידי לחיות עמהם (כלומר — עם תלמידיו) חיים משותפים, להתדבק בהם, ולהעניק להם מחום נפשי. דבריי לא הציתו אש שלהבת-יה בלבבות רגישים” („הדואר”, תש"ך, גליון כ"ז). הרב סולובייצ'יק אמר את הדברים האלה כאמת לאמתה ובלב טהור, אבל אנו, בני הדור, יודעים שהענווה מדברת מתוך גרונו. אנו דווקא זכינו להתחמם מחום נפשו. לנו כושת הפנים, שלא הודלקנו בשלהבתה כגודל הנס של תקומת המדינה.

ב

בהלכה כבאגדה דרכו של הרב סולובייצ'יק לנתח כל מושג לחלקיו. שיטת ר' חיים זקנו שולטת בכל דרשותיו. הוא עומד על הבדלים דקים שבדקים. אין דרכו של הרב לעקם כתובים ולהערים ערמות של פירוט. הוא מבחין בין דבר לדבר, והדברים מתלפנים ונעשים מובנים. הנה, למשל, בפרשת „כי תשא” נאמר: „ומשה יקח את האוהל ונטה מחוץ למחנה, הרחק מן המחנה, וקרא לו אוהל מועד”. הדרשן מעיר כי „הרחק מן המחנה” ו„מועד”, הם דברים הסותרים זה את זה, הואיל ו„מועד” מובנו פגישה במקום וזמן. והתשובה לסתירה ניתנת בפסוק הבא: „כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד אשר מחוץ למחנה”. מפרש הדרשן, שיש רשות הרבים ויש רשות היחיד. משה התרחק מרשות הרבים, אך לא נבדל ממנה. כל מי שבא לבקש את ה', קיבלו משה באהבה. צדיקים בוחרים להיות נסתרים, ברשות היחיד, ולפיכך כאשר קרנו פני משה, שם מסוה עליהם. יתרו לא הבין איך משה יושב לבדו וכל העם ניצב עליו. ומשה הסביר, „כי יבא אלי העם לדרוש את האלהים”. הרמב"ן מפרש, שבאו להתפלל על חולים. כל

האלהים". הרמב"ם מפרש, שבאו להתפלל על תולים. כל אחד ואחד צריך להשתתף במחלת חברו, ולכן אנו אומרים "רפאנו", בלשון רבים. משה הוכיח את בני דורו על אשר לא התפללו בעבורו, אף-על-פי שחטא רק בשבילים. ומביא הדרשן את מאמרו של הרב מקוצק שפירש את המאמר "עירובין ונטילת ידים שלמה תיקנו" — עירובין, משמעו השתתפות בענייני העולם, ונטילת ידים מובנו, הוצאת הידים אל העולם (הלל זיידמן, "דער טאג", ט"ו אדר תשכ"ד). מוסר-ההשכל שבדרשה זו הוא, שהיחיד מותר לו להתרחק מן המחנה ולא להיבדל ולהיפרד ממנו.

ג

לבו של הרב סולובייצ'יק ער לכל הנעשה בעולם היהודי, ובייחוד לכל הנעשה במדינת ישראל. נהירות לו כל הבעיות הכרוכות בחידושה של המדינה, והוא מגיב עליהן בבירור, ניתוח וליבון. אין דעתו נוחה מן הקצב המתון של תהליך בניין המדינה. אין אנו היום "עמא פזיזא" — הוא אומר — אין אנו מקדימים כאבותינו "נעשה לנשמע". היהדות מקפידה שלא להחמיץ את השעה. שאול בענש, אף-על-פי שהודה על שגיאואו אבל התמהמה ולא השיב תיכף. דויד התוודה תיכף, ונמחל עווננו. כל מגילת שיר השירים היא טראגדיה של התמהמהות. הנה הרעיה מתגעגעת על דודה עד כלות הנפש. והנה — "קול דודי דופק" — ההזדמנות באה: אבל הרעיה משיבה: "פשטתי את כותנתי איככה אלבשנה!" לבסוף היא מתגברת על רשלנותה, אך אבוי, "הנה דודי חמק ועבר" (בקובץ "תורה ומלוכה", בעריכת הרב ש. פדרבוש).

צרות האומה נוגעות עד לבו. והי שאלת "צדיק ורע לו". על מדוכה זו ישבו משה, ירמיה, וחבקוק, ולא מצאו פתרון לשאלה. אך, אומר הדרשן, יש להבחין בין יסורים שהם בגדר "גורל", ויסורים שהם בגדר "ייעוד". יסורין של גורל באים מתוך אונס, "על כורחך אתה חי". הגורל מתעלל באדם, לפעמים הגורל מביא את האדם לידי כפירה במציאות הרע שבעולם, והריהו כמי שמסתפל בשטיח בהדר, שציור מרהיב עין רקום בו — מצדו השמאלי.

הרב ר' יוסף דב סולובייצ'יק

הדרשן מוכיח גם את הקיצוניים מימין שבתוכנו. הם מראים על הנגעים, ומסתמכים על הפסוק "וראה הכהן את הנגע וטימאו". אבל הם מסיחים את דעתם מן הפסוק: "ויצא הכהן מחוץ למחנה וראה הכהן והנה רפא הנגע". הכהן צריך לצאת אל המצורע לטהרו. יש שאלה בתלמוד על מי שנולד בשני ראשים (בעניין הנחת תפילין, ואחת הדיעות היא, שיש ליצוק מים רותחים על ראש אחד, ואם הראש השני ירגיש את הכאב, סימן שראש אחד הוא (קול דודי דופק)).

ד

הרב סולובייצ'יק מעיד על עצמו שהוא "בן-בית בתלמוד". אבל הוא גם בן-בית בשאלות הזמן. לפעמים אנו שומעים מתלוננים על עייפות מרוב עבודה ציונית. כדרשן הרב מבחין בין עייף ויגע: "עייף" משמעו שאין מזל-ברכה במעשהו. הוא זורע ואינו קוצר. עשו בא מן השדה עייף. ורבותינו אומרים, שעבר על כמה עבירות באותו היום. לא ראה נחת במעשהו. "יגע" משמעו הוא ההיפק, שיש ברכה במעשה ידיו "יגיע כפיך כי תאכל". והדרשן מביא את הפסוק מישעיה א': "וקווי ה' יחליפו כח, ירוצו ולא ייגעו, ילכו ולא ייעפו". יש ספנה בעייפות, שתביא לידי ייאוש. יש ספנה גם ביגיעה שתביא לידי שאננות ואדישות. ולכן אמר הנביא, אפילו אם ילכו לאט לא ייעפו — הם יראו נחת רוח במעשיהם ("הצופה", ג' בטבת, תשכ"ז).

אין הכשלונות והאכזבות מרפות את ידי הרב סולובייצ'יק. צריכים לפעול ביתר מרץ. "אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם נכשל בהם". יש שתי פנים ליהדות: התדבקות ופרישה. אין אדם יכול לפרוש מן הציבור, אפילו כשהוא עוסק בדברי תורה. הגאון מווילנא היה

לנפשו ולנשמתו ולעתידו — אלה הם אך ליעקב, ואין למישהו זולתו חלק בהם. על השאלה "ולמי אלה לפניך"? כלומר, המוכן אתה להשתתף עמנו בכשרונותיך ומתוונך? ואמרתם "מנחה היא שלוחה לעשו".

הדרשן משתמש במושג "גר ותושב" גם ליחס הדתיים בארץ אל "החופשים". בכל ענייני המלוכה אנו "תושבים". אנו מוכנים להילחם ולהגן על המדינה, לפתח את הכלכלה, אבל בענייני דת אנו "גרים". אין אנו יכולים ורוצים להשתתף עמכם בחילול שבת, ובאכילת טריפות ונבלות. הדרשן חוזר על העניין כמה פעמים: יש מלכות "הוד" ויש מלכות "נצח". הוד — מובנה תרבות חילונית, הוד — זה חולף, הולך ומשתנה, "דור לדור ישבח מעשיך", דור שני מספר מעשי הדור הקודם, אך התורה אינה מסתפקת במעשי הדור הקודם. "כי תבנה בית חדש". ארץ ישראל הוא במלכות הנצח, יהודי אמריקה קשורים אל ארץ-ישראל מפני הנצחיות שבה. התנ"ך השפיע עליהם להמשיך את העבר ולחברו אל העתיד. משה שרת ז"ל אמר, שעמי המזרח אינם תופסים את הרעיון הציוני, מפני שהם אינם יודעים את התנ"ך. בעיני העמים אנו גרים. בעינינו אנו אנחנו תושבים ("אור המזרח", ניסן תשי"ז).

ז

חשוב הוא האדם, שאלהים יורד אליו. "הרכין הקב"ה השמים על ראש ההר", בשעת מתן תורה. אין האדם צריך לעלות אל האלהים, בביטול היש הממשי, כשיטת הנוצרים הקתוליים. איש ההלכה טובל במציאות הממשית ומוצא את האלהים בה. הרמב"ם כולל הלכות איסורי ביאה ואיסורי מאכלים בספר "הקדושה". לכן כאשר יוצא היהודי מתחום שבת לחיי חול האפורים, הוא מזמר "ה' רועי לא אחסר" ("תלפיות", א').

זכות גדולה היא ליהודי לחרוש ולזרוע את אדמת ישראל. הליצינים לא האמינו, כי יצחק מסוגל הוא לעסוק בחקלאות. "ויזרע יצחק". לא האמינו כי ימשיך את עבודת אביו. והנה חפר בארות וקרא להם שמות כאשר קרא להם

ביום העיון להוראת עברית

למעלה מ-100 אישי-חינוך, מנהלים ומורים מניו-יורק רבה ומערים אחרות בארצות-הברית השתתפו ביום-העיון להוראת עברית, שנערך כשבועיים קודם הפסח, ע"י המחלקה לחינוך ולתרבות של הסוכנות היהודית. יום עיון זה, שנתקיים בהנחייתו של ד"ר ש. הרמתי, יועץ המחלקה להנחלת הלשון, היה מוקדש בעיקרו לשני פורים וחידושים בדרכי הוראת הלשון העברית בבתי-הספר, וההרצאות והדיונים שנתעוררו על ידו עמדו ברמה גבוהה.

ד"ר ש. הרמתי הסביר, בדבריו הפתיחה שלו, את הצורך בהבחנה ברורה בין שלושת הגורמים של הוראת הלשון: גישה, שיטה וטכניקה בקידום הקניית הלשון, והבחנה זו היא תנאי קודם לשיפור הוראת הלשון להלכה ולמעשה.

הפרופ' חיים רבין, מן האוניברסיטה העברית בירושלים, הרצה על "סוגי העברית ומקומם בהוראת הלשון". המרצה עמד על הבחינה החברתית של הלשון, ותיאר את סוגי העברית השונים הרווחים בישראל ואת זיקתם לשכבות-חברה שונות. הפרופ' רבין הבהיר לשומעים את משמעותה של עברית "תיקנית" (מלשון "תקן" — סטנדרט), שהיא: סוג הלשון המופר באומות-העולם כלשון האזרח המשפיל. אותה עברית "תיקנית" עוד לא נתגבשה בישראל, ומשום כך לא ניתן עדיין ללמדה בתפוצות.

המרצה הביע דעות מעניינות על מטרות לימוד העברית בארצות-הברית. לדעתו אין הקניית הדיבור העברי עשויה לשמש מטרה עיקרית בהוראת הלשון, לא רק מחמת מיעוט האפשרויות לטיפול הדיבור העברי בארצות התפוצה, אלא משום שעדיין לא נתגבשו מחקרים לשוניים המתארים את הדיבור בעברית ישראלית. כנגד זה הטעים פרופ' רבין את החשיבות הרבה של טיפוח הקריאה בספרות העברית החדשה על-ידי אימון בחומר-מקרא מנופה ומקל. חומר-מקרא פזה יש בו משום הכנה והכשרה למעבר ללימוד המקורות; ולא זו בלבד אלא שהקניית כושר הקריאה תאפשר ללומד העברית בתפוצות להוסיף דעת בלשונו ובמרוצת הזמן יוכל ליהנות מקריאה ועיון בספרות העברית העתיקה והמודרנית.

עניין רב עוררו בקהל השומעים הרצאותיהם של מר רפאל חזן, יועץ חינוכי של גרץ קולג', ושל מר נתנאל אנטין, מנהל חינוכי של "בית שלום" בפילאדלפיה.

מר רפאל חזן תיאר את ההתקדמות הרבה שחלה בהוראת העברית בפילאדלפיה — כתוצאה מניסויים רבים וממעקב פדגוגי מתמיד במשך ארבע שנים, על-פי תוכנית שעובדה לשם הוראת עברית בשנת הלימודים הראשונה. המרצה עמד על ערכו הרב של היסוד ה"שמיעתי-דיבורי" בלימוד הלשון בבית-הספר, ואת חשיבותם הרבה של חומר-לימוד מעובדים ומפורטים המדריכים את המורה

הפירו עד עכשיו שהלך מאתנו. "מרחוק נראה לי". ר' חיים היה "מפליטת סופריהם". רבותינו אמרו שסרה בת אשר נשתיירה מדור שבא למצרים. גם ר' חיים היה שריד מן הדור הקודם. צנוע היה ר' חיים — אך כאשר ראה כי "קרנם של רשעים רמה", והם מזייפים את התורה בודון ומחוסר ידיעה, יצא ושיבר את קדקדם במחקריו המיוסדים על המדע. כשמואל הקטן שנתן בו רבן גמליאל את עינו, שיתקן את ברכת המינים, מפני שחסד וצדק נפגשו בו, כך ר' חיים היה האיש המסוגל לקדש את שם שמים במלחמתו נגד המזייפים והמשמיצים את תורתנו. חריף היה ר' חיים בתלמודו, אך באמונה היה ילד תמים — "ילד שעשועים" ("הדואר", גליון כ"ג, תשכ"א).

ט

הרב הוא בבחינת "סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה". רעיונותיו עולים לעילא ולעילא. הרב נכנס בתחום הפילוסופיה והמטאפיסיקה. אבל הוא מחובר אל כל החיים. "רגליו עומדות בשערי ירושלים". עינו החדה תופסת את כל שלל הצבעים שבקשת מדינת ישראל. מפיר הדרשן בנס של תקומת המדינה.

הדרשן מבחין בין הכרובים ולהט החרב המתהפכת שהשכין ה' כשמירה לגן העדן. הכרובים סוככים על ארון הקודש, ששם טמונים ספרי התורה. היהדות בחרה בכרובים במקום להט החרב. הספר והסייף ירדו כרוכים לעולם. ומצדיק הרב את מלחמתם בחרב נגד האויבים הקמים להחריב את מדינת ישראל. אך בדרך כלל מוטב שנשתמש בכרובים.

ארץ-ישראל קדשה על-ידי כיבוש יהושע. אך הקדושה נפקעה על-ידי כיבוש נבוכדנצר. אבל הרמב"ם אומר שארץ-ישראל קדשה לעולמים על-ידי עזרא. עזרא לא כבש את הארץ בחרב, אלא בספר. כיבוש שבא על-ידי חרישה וזריעה — זוהי חזקה שתעמוד לעולם.

הדרשן מביא את פירוש רש"י על הפסוק "והייתם כאלהים" — יוצרי עולמות. הספר הוא יוצר עולמות, הסייף מחריב את העולמות. הרב, המלמד תורה, הוא חורש על

אביו. פסק הצחק, והקנאה והשנאה באו במקומם. נחפור עד "שירחיב ה' לנו".

מפיר הרב את דרכיהם של יהודי אמריקה. מפזרים הם הון עצום לבניין בתי-כנסיות מפוארים, שאין בהם תורה ותפילה. דרש הרב בחגיגת בית-כנסת נהדר ואמר: בעשרת הדברות נזכרת שבת בשתי נוסחאות. בפרשת יתרו נאמר "זכור את יום השבת", ובפרשת ואתחנן נאמר "שמור את יום השבת". רבותינו אמרו, ששניהם נאמרו כדיבור אחד. זכור — משמעו געגועים אל הטוב הנעלה, להשיג תלמות, להתרוממות. שמור — משמעו לשמור על המתנות היפות אשר חלק ה' לאדם. השמירה היא יותר קשה מן הזכירה. היהודי של זמננו זוכר, אבל אינו שומר. יהודים בדורות שעברו שמרו על קהילותיהם ומוסדותיהם. הדור הראשון של המהגרים איבדו בידים את האוצרות הרוחניים. לא שמרו על דפוסי חיים יהודיים. יש צורך גדול היום לחדש את ה"שמור". בית-הכנסת צריך להיות גם בית-המדרש ללימוד התורה. בבית המקדש ישבו הסנהדרין בלשכת הגזית (הלל זיידמן, "הצופה", ו' תמוז תשכ"ו).

נשאל הרב, מהי דעתו על תפילה משופרת ומקושטת. והשיב, שהתפילה נקראת בתלמוד "עבודה שבלב". היא פועמת במהירות ובלי סדר. התפילה היהודית מבטאת הרבה מיני מצבי-רוח. בתפילת "ובכן תן פחדך" מובעים תקווה וחזון; ב"הסנהנים והעם" מובעים שמחה וגעגועים, ב"אשמנו" מובעים עצבות ויאוש, ב"כל נדרי" מובעים רגשות חגיגיים ומתחיים. מפני שהתפילה נובעת מתוך הלב, כל הקישוטים הם מנוגדים לתפילה. שצריכה לבוא "ממעמקים", "מן המיצר" ("מעיונות" ח', תשכ"ד).

ח

הכמינו אמרו: "מהספידו של אדם ניפר אם הוא בן עולם הבא". בהספידו ניפר גם הספדן, אם דבריו הם דברי אמת או הפרזה. בהספידו על הרב זאב גולד ז"ל פיתח הרב סולובייצ'יק רעיון נפלא בחידושו. יש הבדל — אמר — בין שבת, יום טוב, וראש חודש. קדושת שבת ויום טוב היא גלויה. קדושת ראש חודש היא נסתרת וצניעה,

ויום טוב היא גלויה. קדושת ראש חודש היא נסתרת וצניעה, ובכל זאת אנו קוראים לראש חודש "יום זכרון", מה שאין כן בשבת ויום טוב. כך יש גם באנשים שהם בגדר "יום טוב". הקדושה שופעת וכובשת את החול — גם אשת מגוח הפירה, כי זה היה מלאך אלהים. ויש אשר הקדושה היא חבויה וגנוזה בפנים האיש. אין האיש לבוש בגדי יום טוב כל הימים. יוסף היה בבחינת "ראש חודש". האחים הביטו אך על חיצוניותו וראו שהוא "מסלסל בשער". לא תפסו את יופיו הפנימי — הם בוו לו וקראו לו "בעל החלומות". היהדות מבדילה בין הקודש והחול, אך אינה מפרידה ביניהם. החול כפוף ומשלים לקודש. ולכן ארץ-ישראל וחוקי-ארץ אינם נפרדים זה מזה. הרב גולד ז"ל היה בבחינת "ראש חודש". יש הבדל בין ריעות וידידות. ריעות תוכל להיפסק — "כי יקום איש על רעהו והרגו בערמה". ידידות נשארת לעולם. לבנימין נאמר "ידיד השם" — גם הרב גולד היה ידיד השם (גיבי זהב). בהספידו על הרב ר' שמואל זאר אמר ר' יוסף דב: בתורה יש קרי וכתוב. הקרי הוא החיצוניות, הכתיב הוא הפנימיות. בנחמיה (ח') נאמר: "ויקרא בספר תורת האלהים מפורש ושום שכל, ויבינו במקרא". רבותינו דרשו — מפורש זה תרגום, שום שכל — אלה הפסוקים, ויבינו במקרא, זה פיסוק הטעמים, ואמרי ליה — אלו המסורות" (נדרים ל"ז). דרוש שכל מיוחד, הבנה עמוקה, כדי להבין את הנקודות ואת המסורות. ויש מחלוקת, אם "יש אם למסורה". גם באנשים יש קרי וכתוב. לא כל אדם זוכה, שהחיצוניות והפנימיות קשורות זו בזו. הנספד היה בעל מידות תרומיות אך לא גילה אותן. הוא הסתיר את מידותיו היפות בקרבו — הוא היה "אם למסורת". בהספידו על הרב ר' חיים הליר, פתח הדרשן במאמר "כד דמיך ר' סימון". אמר הספדן: "שבטים מציאה מצאו ויצא לבם, אנו שאיבדנו את ר' סימון, על אחת כמה וכמה". כוונתו היתה, שלא הפירו את ר' סימון אלא כשהלך מהם. לו בדקו השבטים את אמתחותיהם קודם שעזבו את מצרים, לא היו דואגים על הכסף המוחזר. גם את ר' חיים לא

מחריב את העולמות. הרב, המלמד תורה, הוא חורש על תלמי לבו של התלמיד, ובוה הוא קונה אותו לעולמים. יש הבדל בין פחד ויראה. פחד בא מכה חרוב, "כי נפל פחד היהודים עליהם", כשראו איך היהודים השתמשו בחרב. יראה נובעת מתוך הספר. יראה באה מתוך כבוד, ולכן התורה מצווה "איש אמו ואביו תיראו". הבן אינו מפחד מפני הוריו, יודע הוא שלא יעשו לו רעה, אך ירא הוא מתוך הכרת כבוד. לכן דרשו רבותינו "את האלהים תירא", לרבות תלמידי חכמים.

מעניינת גישתו של הרב אל היהודי הפשוט. הדרשן מאמין שיש בכל יהודי, אפילו אם הוא זר וקר ליהדות, רגשות חבויים, שהאישיות היוצרת תוכל לגלותם ולהחזירו למוטב. כל אחד צריך להיות תלמיד, אפילו הגדול זקוק לקבל השפעה מן הקטן ממנו. "הרבה למדתי מרבותי ויותר מכול מתלמידי".

כל אדם פשוט מסוגל לא רק לקבל, אלא גם לתת. בכל אדם גנוזים אוצרות נפשיים וכוחות רוחניים, ומידות טובות, שיש בידו לחולקם עם גדולים ממנו, ולהשפיע עליהם, ואפילו אינו מבין את שיחת החולין שלהם (החרב והכרובים).

ערכו של האדם גדול בעיני הדרשן. ותחסרהו מעט מאלהים". אדם מישראל יכול להיפגש עם קונו בשתי דרכים. (1) הקב"ה כופה על האדם רצונו, (2) האדם מבקש את האלהים בשבילי התורה. "הראני נא את כבודך". הקדושה נוצרת על ידי האדם.

יא

הילד חביב על הדרשן. "נער ישראל ואהבהו" — "אם אפרים ילד שעשועים". חדר הדרשן אל תוך תוכו של נשמת הילד, כאחד המחנכים הגדולים. וכך הוא מתאר את נפשו של הילד: "ילד זה שאינו טורח להבין את המופלא ואת הנעלם. בעדו המציאות כולה היא חידוש ופלא. מרהיבי עין. (והוא) חי את חייו עם האלהים, ומתייחד

הרבה של חומרי לימוד מעובדים ומפורטים המדריכים את המורה בעבודתו היום-יומית בכיתה. מר חזן הדגים את דבריו הלכה למעשה, ע"י ניתוח רב-לימוד של יחידת לימוד. מר נתנאל אנטין הרצה על "הוראת הקריאה באמצעות מטול עילי". המרצה הדגים את החומר המגוון, קטעי קריאה ותמונות צבעוניות, שניתן להשתמש בהם במכשיר זה, תוך הסבר מפורט של כל שלב בהוראת הקריאה. מר אנטין ציין את ההישגים שהושגו בדרך זו הן במלאכת הקריאה והן בשליטה בשפה בכלל. מר ראיבן בריסבר, יועץ המחלקה, העלה בפני הכנס את רעיון "האולפן הקהילתי", עם שהדגיש את הצורך בהכנת חומרי לימוד מיוחד שיש בו משום מציגה בין העברית החיה ובין ערכי דת ומסורת. אף עמד על החשיבות של הכשרת מורים מתאימים להוראת עברית למבוגרים ברחבי ארצות-הברית. המרצה הביע את תקוותו להרחבת מפעל האולפנים על יסוד ההתעניינות בכוח בלימוד עברית, שישנה בקהילות רבות.

יושבי-ראש הכנס, ד"ר א. בורטניקר, נשיא המועצה למען עמו לא דרך "אידיאות", כי אם מתוך התלהבות ילדותית. ספונטנית. אמונתו תמה ופשוטה, טהורה היא כמי המעיין הצחים השוקקים ממקור סתרים" ("הדואר", גליון כ"ז, תש"ד).

השכל החד לא צינן את הרגש החם בלב הדרשן. פילוסוף ומשורר נפגשו. ניצוץ חסידי נבלע בדמו של "המתנגד". הוא מתאר חוויה אחת בליל ראש השנה, כשעמד על-ידי אביו זצ"ל הסתכל איך יהודים שבעי דלות ורוגז, מכתירים את "החי עולמות" בכתר מלכות. חוויה זו פתרה לו להרב ר' יוסף דב את סוד מלכות ה'. הרב נאנח כי "בודד" הוא. אבל לא צדק הרב בזה. ישנם אלפי יהודים, החיים חי רוח בזכותו, והם דבקים אליו וצמאים לשמוע את דבריו העמוקים.

הרב מביא משמו של ר' ישראל מסאלאנט זצ"ל, שאמר: "לחסידים טוב, שסוברים הם שיש להם רבי, למתנגדים טוב, שסוברים הם שאין להם צורך ברבי. אבל לי רע, שאני צריך לרבי, ואין לי" ("הצופה", ערב פסת, תשכ"ז).

לנו טוב, שאנו צריכים לרבי ויש לנו רבי כמותו של הגאון ר' יוסף דב סולובייצ'יק. אשרי הדור שככה לו!